

nem ismer tudományos határokat, hanem szabadon mozog a homokszemtől az emberen keresztül a Napig és vissza, ebben az egész természetben kalandozva akarva-akaratlanul összerántja, megforgatja, összenyitja a párhuzamos szférákat. Az irodalmi nyelv, az elbeszélő hang tehát a szellem, mely úgy-ahogy összefogja ezt a burookban született planétát, és ha nem is kommunikációba, de kommunikatív helyzetbe hozza a különböző párhuzamosokat. Mindig a rémes hűvér emberen keresztül, a véres történelmen át, az összetett életvilágon keresztül-kasul cikázva.

„Mondom néktek: kell, hogy még khaosz legyen az emberben, hogy táncoló csillagot tudjon szülni” – így Nietzsche *Zarathustra előjáró-beszédében*. A *Párhuzamos történetek* a maga szervezett kaotikusságával, nem hagyományos emberközpontúságával, megannyi pontos észrevételével, melyek a biológiaiától és történelmitől a metafizikai szféráig „táncolnak” le-föl, alkalmat ad egészen sajátos, ha úgy tetszik, perverz érzéki mivoltunk, csodás szenzualitásunk tudatosítására, meg arra is, hogy ezt szem előtt tartva újra elgondolkozzunk az egyén, a haza, a kor problémáin túl *az* ember, *a* világ, *az* ég „csillagairól”, tövises jelenségeiről és kétes valóságairól is. A regénynek nincs vége, nincs mindennek vége. Vörösmarty mondta: „Kezdjünk újra túrni és tanulni”.

RADICS VIKTÓRIA

„MICSODA MÉRTÉKTELENSÉG”

A címben idézett vélemény Karla bárónő és Imola grófnő németországi beszélgetését kíséri. Mint a regény annyi más epizódjának esetében, eldönthetetlenül itt is, hogy elbeszélői avagy alaki megjegyzésként. Kommentárként, avagy idézett belső monológként. Akár így, akár úgy, a helyzetből következően a látványra vonatkozik, a magyar hölgy – máskülönben a kormányzó fia, Horthy Mihály jegyese – páváskodó, feltűnő ruházatára, „túlöltözött” voltára. Hogy a bírálat mégis inkább Karla von Thum zu Wolkenstein szava, azt egy korábbi elbeszélő belső monológja sejteti, ahol is „igen elégedetten” mondta magában, hogy a „magyarokból hiányzik a mértéktartás képessége vagy a mértékletesség”, és dühös lesz, igaz, ugyanakkor büszke is a

lányra „a túlzásra való hajlama miatt”. Mégis inkább az ingerültség gondoltatja vele, hogy alkalomadtán „vissza kéne tudnia venni” a megjelenése, viselkedése szertelenségeiből.

Az övékével párhuzamos történet Vay Elemér volt horthysta kormányfőtanácsos lányának, Klárának és a vakhítú sztálinista szülők elárvult, majd elhagyott gyermekének, Demén Kristófnak a budapesti beszélgetése: itt az asszony árulja el magáról, hogy „mindenben mértéktelen”. Ezért szólítja meg a partnerét „józan jó fiú”-ként, aki viszont ezért is nevezheti magában „hisztériká”-nak. A nő nem a küllemében kihívó, hanem a gesztusaiban, „állati” ábrázatában – ahogy ezt kettejük csókolózási kísérletének leírása mutatja. „Hozzám ne érj, suttogták az ellenkezésnek ebben a kölcsönös önkívületében a telt és kerek, pontosan a formájukra festett ajkak a függőleges barázdákkal és a tébolyultan kifehérlő állati fogakkal” – szól a megszemélyesítésbe burkolt, az elbeszélőnek a szereplőihez való viszonyát, sajnos, másutt is meghatározó ítélet. Az önkívület és tébolyultság megannyi „lehetetlen helyzeté”-ből csak akkor sikerül magukat visszakormányozniuk, ha „minden visszahúlt a köznapi hőmérsékletre”.

A kínálkozó párhuzamok közül a harmadik ismét a háború előtti Németországba vezet: a Vilmos Császár Fajbiológiai és Örökléstan Intézet igazgatója, Freiherr von der Schuer és neje, Erika báróné család életének rajzát nyújtja, elbeszélői közlés, valamint ennél is hangsúlyosabban az asszony elbeszélte belső monológja formájában. Egy ebéd szolgál keretül ahhoz, hogy a feleség egy másik nőben, méghozzá éppen a náluk vendégeskedő Imolában fedezze fel „a szerencsétlen kis magyar hisztérikát”, akire most az ugyancsak jelen levő Karla is mint „botrányos nőszemély”-re gondol, merthogy az igazgatóval úgy nézik egymás kezét, ajkát, nyakát, mint akik nehezen fognak „főlébredni a botrányos szemérmelenségükből”. A tekintet, amely „megtapad”, éppúgy botrány, mint ahogy az a férj ágybéli viselkedése is, aki „erőszakosan nagy, kielégült testével, kis bélgázokat engedett, olykor hangosan rotyogtatott”. Nemcsak a menyasszony képes azonban a nézésével „féktelenségekre”, Erika is számol saját „érthetetlen féktelenségeinek mélyhullámaival”, amelyek a „férfi iránt érzett undor erejétől átcsaptak benne” mint „kielégülése dübörgő hullámai”.

Ami mértéktelenség, féktelenség, önkívület, tébolyultság és hozzájuk fogható megmutatkozik a szereplők viselkedésében, az erős nyomot hagy a máskülönben azonosíthatatlan, a történetek helyén és idején kívül álló elbeszélő magatartásában is. Nem is annyira abban,

hogy egyszer csak (a három részre tagolt regény második kötetében) átadja a szót Kristófnak, azaz minden különösebb érv, belső megokolás nélkül a vallomástevő szerepébe helyezi. Ez a csere bár indokolatlan és indokolhatatlan, mégis magyarázható úgy, hogy hasonlatos a harmadik személyű előadásmód hangnemeinek és nézőpontjainak önkényes váltásaihoz. Ahogy kideríthetetlen, noha az itt-ott felbukkanó előretalások szinte kényszerítenének erre, hogy milyen távlatból értelmeződnek bizonyos esetek, események, ugyanúgy fölfejtethetetlenek a történetmondásnak azok a száalai is, amelyek a legkülönbözőbb módon kapcsolódnak egymásba. Van, amikor jelöli, hogy hol „vette fel a szálát”, van, amikor különböző érzelmi benyomások – közülük is nyomasztó bőséggel és gyakorisággal a mindent előntő illat, szag, bűz – alapján társulnak egymáshoz az események, jelenetek, de a Mándyéra emlékeztető „áttűnés”, továbbá az átképzés is előfordul. Ilyenkor az elbeszélő mintha csak a fegyelmehetetlen és szabályozhatatlan, az emberi akarattól, szándéktól magát mindenképp függetlenítő képzettársítás elvét és módszerét követné. Valahogy úgy, ahogy a regény legvégén váratlanul feltűnő Balter gondolja tétlenségének óráiban: „olyan ismeretlen érzetek és képzetek jeleztek csöndes létüket, amelyeknek nem volt kellemes vagy kellemetlen oldaluk. Egyszerűen egzisztáltak, miként egy délibáb.” Nagyon is csalóka azonban az érzeteknek és képzeteknek ez a káprázata, hiszen eloszlását követően nagyon is élesen engedi láttatni azokat a csomópontokat, amelyek kiszámítottan kerülnek a helyükre, az összekuszálódó szálak között való eligazodást mutatva és szolgálva. S tán a tájékozódás terheitől is tartva, az elbeszélő olykor-olykor könnyít a saját (és az olvasó) terhein. Az ok-okozatiság szerint halad előre, hangja néhol mesélősré vált, és még attól sem riad vissza, hogy mint egy krónikás közölje: „Ami meg volt előre írva, s aminek be kellett következnie, csupán a következő nap éjjelén történt meg.”

A nézőpontok cseréje szintén önkényes. Hogy mikor kinek közvetíti a gondolatait, érzéseit a saját szavaival, s hogy mikor idézi őket (noha mindig idézőjel nélkül) szó szerint, ebben sem mutatkozik semmi rend. Ez utóbbi esetekben, vagyis az elbeszélő önkéntes háttérbe vonulásaikor az élen mindenképpen Kristóf áll – ám hogy azért volna ez így, mert az ő sorsa mutatja a legtöbb hasonlóságot Nádas Péterével, ez ellen a feltevés ellen az egyik interjúban a szerző egész ingerülten tiltakozott. Hogy a regény főalakja önéletrajzi indíttatású volna, ezt egészen másképp fogadta, mint Kristóf vallomását Klára,

a társa, akinek „az arcáról nem lehetett volna leolvasni, hogy mit nem helyesel, talán az egész elbeszélést, az elbeszélő előadásmódját vagy a témáit nem helyesli”. A *Párbuzamos történetek* névtelen elbeszélőjéről mindez korántsem állítható. Épp az ellenkezője igaz, vagyis hogy szükségét érzi kinyilvánítani, mit tart helyesnek s mit nem. Ez az ítéletalkotó szerep persze nem zárja ki, hogy alkalmanként kilépjen a mindentudó szerepéből, s úgy tegyen, mint aki maga is bizonytalan némely dolgot illetően, például hogy mi történt ekkor vagy akkor. Egészében azonban nagyon is határozott; állásfoglalásai kiterjednek ugyan a természeti és társadalmi környezet szépségére, tárgyak, használati eszközök értékes vagy értéktelen, ízléses vagy ízléstelen voltára, többször viszont személyekkel, a legtöbbször meg személyek egymás közötti kapcsolataival, nem annyira lelki, szellemi, mint inkább fizikai, testi vonzalmaikkal, viszonyaikkal függenek össze. Az elbeszélő indulatát, és ami igen-igen ritkán hallatszik, mintha hűjával volna, a humorát is érzékeltetve így káderezheti le a regény talán egyetlen szarkasztikus jelenetében Karakast, mint „velejéig műveletlen” elvtársat, s így másutt másokat, például Lippay Ágostot, mint „részvértelen moderátor”-t. A hasonló jellemzéseknek az a veszélyük, hogy mintegy előhívják az igazolás kényszerét; meg kell feleltetni ezeket a szereplők tetteivel és cselekedeteivel, mintha őket pedig az illusztrálás szándéka hívta volna életre s mozgatná vagy „működtetné” (meglepetés e divatszó használatának gyakorisága). Ebből a szempontból tanulságos a regény leghosszabb egybefüggő eseménysora, a négy napig egymást fogva tartó Mózes Gyöngyvér és Lippay Ágost cseléd-szobai ágyjelenete. Egyrészt a férfi bámulatos képességének, nemi teljesítményének, igazi szeretkezési „technikus” voltának tanúsítványa, másrészt annak a gondolatnak a színes érzékeltetése, undorító és magasztos kifejtése, hogy a szeretkezésben nincsen „semmi személyhez kötött”, hogy a párban „egyikük a másiknak titkos hasonlata”. Az elbeszélői részrehajlás itt abban mutatkozik meg, hogy a szeretkezés önkívülete legalábbis az egyiküket el tudja oldani „a reális világtól”, ám nem képes eljuttatni őket a közös önfeledtséghez, boldogsághoz. Majdhogynem általános tapasztalat, ám szinte kizárólag csak a különböző neműek közötti kapcsolatra vonatkozóan a másiknak való kiszolgáltatottság. Az, amit Gyöngyvér már igazán korán felismer, hogy olyan emberekkel találja magát szemben, „akik másként használták a testüket és a nyelvüket”. Ezzel ellentétes az a „megrendülés”, amely a regény érzelmi és testi világát szinte gépies sematizmussal

uraló homoszexuális viszonyoknak és aktusoknak többnyire elháríthatatlan velejárája. A Gyöngyvér és Ágost jelenetével párhuzamos szeretkezés, Kristóf „brutális kielégítésének” margitszigeti kalandja az óriással és annak bajszos segédjével viszont utólag is arra a sóhaj-tásra indítja, feküdt volt bár annak idején a nyilvános vécé „romlott” vizeletében, és lemeztelenített testére idegen férfiak „csapkodták ki a spermájukat”, hogy „többet vagy mást miként kívánhatott volna a sorsától”. Csupa véglet, szélsőség, mértéktelenség itt is. Ha két nő vagy két férfi van együtt, mint például Bellardi és Madzar a mohácsi szigeten, akkor eltelnek „a melegség és a szelídség paradicsomi bőségétől”, ha viszont férfi és nő, vagy csak készülődik erre, számít rá, kiváltképp mert családos, akkor elriasztja és émelyíti – nemcsak Erika a példa rá, de Imola és Kristóf s mások is – „a birtoklás nyersen kinyilvánított igénye”.

Úgy fest, hogy az elbeszélő ítéleteiben mindazok a „mindenféle mocskos kispolgári tabuk és hiedelmek”, amelyekről az említett beszélgetésben a szerző szót ejt, a családi élet jellemzői. S mindegy, melyik korban járunk és hol. A múlt század harmincas éveiben-e, itthon vagy a németeknél. A II. világháború végnapjaiban, majd az ostrom lezajlása, illetve a légerek felszabadulása után-e, Pesten vagy Pfeilenben. Végül, ám az időben mégsem a legutolsó sorban, a hatvanas esztendőök legeslegelején-e, amikor a német szálak már elvarródnak, és marad a magyar főváros, március 15-i ünneptelenségével, főképp pedig 1956 emlékével. Ezeknek a történelmi időknek a szereplők tudatában való megjelenítéséhez, főleg pedig az elbeszélői értelmezéseikhez, magyarázataikhoz ismét csak a már-már merev végletesség, hamis szembeállítás társul. Két párhuzamos példa erre – mindkettő szerepel az ítéleterejének bátorságáról és ízlésének biztonságáról most is meggyőző Szirák Péter alapos bírálatában (*A test végtelenbe nyíló könyve*, Alföld 2006/10.). Az egyik bizonyosan mások átírásából származik, a másik esetleg úgy, hogy a szerző korábbi önmagát írta át. Az előbbire az Imola figurájának megmintázásához szolgáló Edelsheim Gyulai Ilona-önéletrajz, a *Beccület és kötelesség* felhasználását, illetve megmásítását hozza fel, mint aminek révén a Nádas-regény végső soron azt sugallhatja, hogy „a második világháború előtt és alatt a magyar politikai osztály teljességgel homogén volt, és a magyar zsidóság deportálásának hivatalos terve már a harmincas évek végén elkészült”. Az utóbbi példa a magyar történelemnek, az elbeszélő által nemegyszer oly gunyorosan emlegetett magyar sorsnak

másik érzékeny pontjára, sebére mutathat rá: 1956 őszére. A róla rajzolt korképet az elfogulatlanságával máskor is kitűnő ifjabb kritikus egyenesen revelatívának tartja – s jó volna követni ebben, ha nem ismétlődne, vagyis ha nem nyomatékkal szerepelne egy egészen más ítéletű vélemény. Alaki, Kristófhoz köthető, illetve elbeszélői summázat ez, mely utóbbi szerint „miközben a csőcselék a Köztársaság téren akasztott, lövöldözött, megrohmozta a pártházat, kínzókamrákat keresett a föld alatt és valamennyien a saját fülükkel hallották az ávó kazamatáiban dörömbölő szabadságharcosokat a tér alól, ők a bágyadt napfénytől ragyogó Teréz körüti lakásban reaktiválták a titkos társaságukat”. Az „ők” nem mások, mint a horthysta fajvédők. Német ágon a fajbiológia és örökléstan tudósa, von der Schuer, magyaron pedig Lehr professzor, Kristóf nagybátyja körét alkották, alkotják. A zsidók elleni fajvédőknek és a kommunistákat gyilkoló csőcseléknek ez az összekapcsolása, a pártház ostromának ez a kiemelése fölfogható úgy is, mint az *Emlékiratok könyve* igen emlékezetes jelenetének, a tömeggel való sodrásnak az átírása, a forradalmi lendület, iram visszavevése, „köznap hőmérsékletre” hűtése.

Az elbeszélő szavai azonban itt is, máskor is, mindvégig ajzottak, magas hőfokon izzóak, mintha őt is és megannyi szereplőjét is folyton elragadná a „saját zabolátlanságuk” vagy éppen a „hangzatos” kifejezések, fordulatok, aztán meg a „kényszerűen nyers” mondatok csábítanák őket újra meg újra. Törni, zúzni tudó indulatok egyfelől, az állandóan az „esszenciális kérdésekkel” való foglalkozás másfelől – mindezek alapján állíthatnánk a regényről, az egyik figura másra utaló, „nem minden élességtől mentes” szavaival, hogy „merész, merész, felkavaró, lebilincselő” mű. Átadhatnánk magunkat – ugyanezen szereplő nyomában – a lelkesültség „gyöngyöző, bár nem egészen meggyőző áradása”-nak is, a „kíméletlenül udvarias” magatartás azonban olyannak láttatja most az olvasói munkát, mint a bűnügyi nyomozóit. Kienast detektív a berlini fal leomlásának emlékezetes évében nem a történelem fordulatain álmélkodik, hanem azon töpreng, miközben „undorral színezett idegenkedése” nemegyszer kiül az arcára, hogy a szakmája gyakran részesíti „olyan élményekben, amelyeket szívük szerint nem kívánnak látni vagy átélni”. Hozzátehetné: vannak azért szíve szerint való élményei is.